

HAK DUYARLILIĞI

Doç. Dr. Ömer MENEKŞE

Hak Kavramı, Allah ve Kul Hakkı

Kıymetli Kardeşlerim!

İslâm kültür ve medeniyetinde “hak” kavramı oldukça geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. İnsanın Rabbi, kendisi, diğer insanlar, canlılar ve içinde yaşadığı çevre ve tabiatla olan ilişkisinde İslâm’ın iman, ibadet, ahlâk, muamelât ve ukûbâtla ilgili tüm esasları “hak” kavramı ile yakından ilişkilidir.

Yüce Rabbimiz Kur’an’da, tüm insanlığı hakka, hakikate, adalete, ahlâk ve fazilete davet etmiş; hakkı anlatmaya, hakikati duyurmaya, adaleti yüceltmeye, sevgiyi yaymaya; fazilet ve erdemin de hak ve hakikatin yanında yer almak olduğunu öğretmeye gelmiştir.

Hak ile gönderilmiş olan ^(Bakara, 2/119; Fâtır, 35/24.) Allah Rasulü (s.a.s.)’nün dilinde de “hak” kavramı, Kur’an ayetlerinde olduğu gibi ^(bk. A’raf, 7/169, 89; Yunus, 10/30, 35, 36; Bakara, 2/236; Yusuf, 12/51; İsra, 17/105, 81; Hac, 22/62; Nisa, 4/105; Maide, 5/77; Bakara, 2/119; Fâtır, 35/24.) geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Yirmi üç yıllık risalet hayatı Hakk’ı hâkim kılma mücadelesiyle geçen Peygamberimiz’in zihin dünyasında en önemli ve öncelikli kavramlardan birisidir.

Hak; hem korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gereken maddî veya manevî imkân, pay, eşya ve menfaat; hem de kişinin yetkileri, ayrıcalıkları ve diğer varlıklara karşı görev ve sorumlulukları demektir.

Her şeyden önce Yüce Rabbimizin güzel isimlerinden biri olan hak, Kur’an’da ve Hz. Peygamberin hadislerinde İslâm, Kur’an, vahiy ve tevhid anlamlarına geldiği gibi hayatın içinden hemen her konuyu anlatmak üzere kullanılmış; ayrıca ölüm, kıyamet, cennet ve cehennem gibi ukbâ ile ilgili olarak da kullanılmıştır.

Resûl-i Ekrem’in (sas) hadislerinde Allah’ın ve Peygamberin hakkından din kardeşliği hakkına; İslâm’ın hakkından Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkına; anne-baba hakkından evlat ve çocukların hakkına; akraba ve komşuluk hakkından arkadaşlık ve dostluk hakkına; karı-koca hakkından misafir ve yolcu hakkına; beden ve organların hakkından ailenin

hakkına; fakir ve dilenci hakkından bitki ve hayvanların hakkına kadar çok geniş bir alanda haklardan ve bu hakların getirdiği yükümlülüklerden söz edilmektedir.

Fert ve toplum hayatının bir denge ve düzen içinde sürdürülebilmesi, hak duyarlılığıyla yakından ilgilidir. Bu bilinci vicdanlara yerleştiren ise hakkın kaynağına olan imandır.

Peygamber Efendimizin ifadesiyle, *إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ* “Şüphesiz Yüce

Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir...” (Tirmizî, “Vesâyâ”, 5)

Kullara şekil ve yön veren Yüce Allah olduğu gibi, hakları ve hakların kaynağını beyan eden de O'nun gönderdiği vahiydir. Zira Kur'an'ın ifadesine göre,

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

“*Yerlerin ve göklerin mülkü Allah'a aittir.*” (Nur,24/42) Her şeyi yaratan ve her şeyin sahibi, mâliki olan Allah, aynı zamanda hakkın da sahibi ve belirleyicisidir.

Bu itibarla hakkın ve hakikatin kaynağının Cenab-ı Hak olduğu, hak ihlâlinin sadece insana karşı yapılan bir zulüm ve haksızlık değil, aynı zamanda Allah’a karşı bir saygısızlık olduğu kalplere yerleşmedikçe, hak ihlallerinin önüne geçmek imkânsızdır.

Bugün bütün insanlığın gözü önünde başta Gazze, Suriye ve Myanmar/Arakan olmak üzere dünyanın muhtelif yerlerinde gerek din kardeşlerimizin gerekse masum insanların maruz kaldığı vahşet ve insanlık dramı, hak ve hukuk tanımayanların canavarlaşan ve azgınlaşan iradeleri karşısında hakkın gereğini yerine getirmek, İstiklal Şairimiz Mehmet Akif’in ifadesiyle “hakkı tutup kaldırmak” insanlığa düşen bir görev ve sorumluluktur.

Muhterem Mü’minler!

Bilindiği gibi İslami öğretilerde “Hakkullah” (Allah’ın hakları)ve “Hakku’l-İbad” (kulların hakları) olmak üzere ikili bir taksim söz konusudur. Birincisi Allah ile insan arasındaki hakları; ikincisi ise, insanın diğer insanlarla olan hukukunu ifade eder.

Modern dönemlerin en revaçtaki kavramı olan “insan hakları” yerine İslâm kültüründe kısaca “kul hakları” tâbiri kullanılır. “İnsan hakları” sadece insan ile insan arasındaki karşılıklı hukuku ifade ederken; “kul hakları” önce Allah ile kul arasındaki, sonra da kul ile kullar arasındaki hukuka işaret eder. Dolayısıyla, “kul hakları” tâbiri, içerik olarak “insan hakları” tabirinden çok daha geniştir.

Nitekim Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel ile yaptığı bir yolculuk esnasında Allah ile insan arasındaki bu hak ilişkisini çok veciz bir şekilde anlatmaktadır:

قَالَ يَا مُعَاذُ هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ فَقُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ حَقَّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

Resûlullah, “Ey Muâz! Allah’ın kulları üzerindeki haklarını bilir misin?” diye sordu. Muâz, “Allah ve Resûlü daha iyi bilir.” dedi. Resûlullah, “Allah’ın kulları üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak koşturmamaları ve O’na ibadet etmeleridir.” diyerek kendi sorusunu cevapladı. (Müslim, “Îmân”, 148)

Bir süre yol aldıktan sonra yine o mübarek ses işitilir:

يَا مُعَاذُ هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللَّهِ إِذَا هُمْ فَعَلُوا ذَلِكَ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ أَنْ لَا يُعَذِّبَهُمْ

“Peki ey Muâz! Bunu yaptıkları takdirde kulların Allah üzerindeki hakkı nedir, bilir misin?” Muâz yine, “Allah ve Resûlü daha iyi bilir.” dedikten sonra Resûlullah, “Allah’ın onlara azap etmemesi, (Buhârî, “Rikâk”, 37) onları cennetine koymasıdır.” (İbn Hanbel, V, 239) buyurdu.

Allah hakları, sadece ibadetleri değil, bütün fertlerin yararını ilgilendiren toplumsal konuları da kapsamaktadır. Toplumda bir haksızlığı önlemek veya hakkı tespit etmek için Allah rızası için şahitlik yapılmasını isteyen âyetler (Talâk, 65/2; Nisâ, 4/135) bu anlamdadır. Aynı şekilde toplum düzenini sağlamak için verilen cezaların da Allah hakkı olduğu kabul edilmiştir. Peygamber Efendimizin, zekâtı vermenin Allah hakkı olduğunu bildiren hadisleri (Müslim, “Zekât”, 26; Tirmizî, “Fedâilü’l-cihâd”, 18) de bu anlamdadır.

Dinimizde kul hakkı da o kadar önemsenmiştir ki; Hz. Peygamber, Allah’a karşı görevlerini yaptığı halde kul hakkı kapsamındaki günahlarla Allah’ın huzuruna gelecek olan kişiyi gerçek anlamda iflas etmiş insan olarak tanımlamış ve şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ » . قَالُوا الْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا مَتَاعَ . فَقَالَ « إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هَذَا وَقَذَفَ هَذَا وَأَكَلَ مَالَ هَذَا وَسَفَكَ دَمَ هَذَا وَضَرَبَ هَذَا فَيُعْطَى هَذَا مِنْ

حَسَنَاتِهِ وَهَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أَخَذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ
فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ

“Müflis kimdir bilir misiniz?” Ashâbdan söz alan biri, “Bizim aramızda müflis, malı mülkü olmayan kimsedir.” dedi. Bu cevap üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdu: “*Asıl müflis, kıyamet gününde kıldığı namaz, tuttuğu oruç ve verdiği zekâtla gelir. Ancak dünyada iken şuna sövmüş, buna iftira atmış, ötekinin malını yemiş, berikinin kanını dökmüş, diğerini de dövmüştür. (İhlal ettiği bu hakların karşılığı olarak) iyiliklerinden alınıp hak sahiplerine verilir. Şayet hesabı görülmeden iyilikleri biterse, mağdur ettiği insanların günahlarından alınarak bunun üzerine yüklenir, sonra da cehenneme atılır.*” (Müslim, “Birr ve sıla”, 59)

Âhiret gününde iflas eden insanı bu şekilde tasvir ediyordu Kutlu Nebî. Müflisin bütün çabaları boşa çıkmış, işlediği kötülükler iyiliklerini alıp götürmüş, mükâfat alamadan cezalandırılmıştır.

Allah katında mükâfat kazanmak ve azaptan kurtulmak için kul haklarından arınmış olmak gerekiyordu. Nitekim sahâbeden Ebû Saîd el-Hudrî, Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmişti:

أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْلُصُ
الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ ، فَيُخَبَّسُونَ عَلَى قَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ ، فَيُقَصُّ لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضِ ،
مَظَالِمُ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا ، حَتَّى إِذَا هُذِّبُوا وَتُقَوَّأُ أُذُنُ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ ، فَوَالَّذِي نَفْسُ
مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا أَحَدُهُمْ أَهْدَى بِمَنْزِلِهِ فِي الْجَنَّةِ مِنْهُ بِمَنْزِلِهِ كَانَ فِي الدُّنْيَا

“Kıyamet günü müminler ateşten kurtulurlar da cennetle ateş arasındaki bir köprü üzerinde durdurulurlar. Orada, dünyada iken aralarında meydana gelmiş haksızlıklar birbirlerinden kısas yapılır. Nihayet haksızlıklardan temizlendikleri ve pak oldukları zaman onlara cennete girmelerine izin verilir.” (Buhârî, “Rikâk”, 48)

Dolayısıyla denilebilir ki; mükâfatın anahtarı kul hakkından arınmak olduğu gibi azabın yolu da kul hakkına riayet etmemekten geçer.

وَلَيْسَ ثَمَّ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ فَإِنْ كَانَتْ لَهُ حَسَنَاتٌ أَخَذَ مِنْ حَسَنَاتِهِ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ
حَمَلُوا عَلَيْهِ مِنْ سَيِّئَاتِهِمْ

“Âhiret gününde ne altın ne de gümüş para vardır. Bu nedenle haksızlık yapanın iyilik ve sevapları varsa bunlardan alınıp hak sahibine verilir. Şayet sevabı yoksa mağdur ettiği kişinin günahlarını yüklenir.” (Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâm”e, 2)

Böylece hesaplaşma tamamlanır. Bundan dolayı Allah Resûlü’nün,

وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنَّ أَلْقَى اللَّهَ وَلَيْسَ لِأَحَدٍ عِنْدِي مَظْلَمَةٌ

“Allah’ın huzuruna, hiç kimseye haksızlık yapmadan çıkmayı umuyorum.” (Ebû Dâvûd, “Büyû’ (İcâre)”, 49) şeklindeki ifadesi onun -kendi hakkında bile olsa- bu konudaki titizliğini göstermekteydi.

İnsanlar farkında olarak veya olmayarak bazen hak ihlali yapabilirler. Bu durumlarda kişi, Peygamber Efendimizin; *Kim kardeşine haksızlık etmişse, onunla helalleşsin...*” (Buhârî, “Rikâk”, 48) emri gereği Allah’ın huzuruna çıkıp sıkıntı yaşamadan önce yaptığı haksızlığı gidermeli ve mağdur ile helâlleşmelidir.

İnsan başkasının hakkına el koymak suretiyle dünyalık kazanmış olabilir. Ancak bu yolla ahiret saadetini kaybedeceğini unutmamalıdır. (İbn Mâce, “Fiten”, 11) Zira bu öyle âdil bir dengedir ki günü geldiğinde Allah Teâlâ boynuzsuz koyuna eziyet eden boynuzlu koyundan bile hesap soracaktır. (Müslim, “Birr ve sıla”, 60)

لَتَوْدَنَّ الْحُقُوفَ إِلَى أَهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجُلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرَنَاءِ

“O gün mutlaka haklar sahibini bulacak, boynuzsuz koyun bile boynuzludan hakkını alacaktır.” (Müslim, “Birr ve Sıla”, 60; Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 2.)

Hesap ve mahkeme gününde hakka riayet eden de, haksızlık eden de, mutlaka yaptığının karşılığını görecektir ve bu konudaki tutum ve amelleri en ince ayrıntısına kadar değerlendirilecektir.

Sevgili Peygamberimizin dilinde bireylerin hakları kadar sorumlulukları da vardır. Hak konusunda titiz olmaları beklenen bireyler, beraberinde sorumluluk bilinci içerisinde hareket etmelidirler. Hak ve sorumluluk dengesini gözeterek Allah Rasulü, ashabına daima hakkın her türlü hatırdan daha yüce olduğunu öğretmeye çalışmıştır.

İşte böyle bir Hak duyarlılığını yaşayarak ortaya koyan Rahmet Elçisi’nin ümmetinden de aynı duyarlılık beklenmelidir. Hakkın, hakkaniyetin, kısaca hukukun üstünlüğünü tarihte olduğu gibi bugün de en güzel örneklerle insanlığa sunmalıdır.

Aziz Mü'minler!

Hız. Peygamber'in hak anlayışında asla haksızlığa ve iltimasa yer yoktur. Adalet ve hakkaniyetin gereğı ne ise o yapılacaktır. Bu noktada hiç kimsenin ayrıcalığı, imtiyazı söz konusu değildir. Nitekim Mahzum Kabilesi'nden hırsızlık yapan bir kadına Hz. Peygamber'in verdiği cezayı düşürmesi için, kadının akrabaları Rasulüllah'ın çok sevdiği Üsame'yi aracılık etmesi için gönderirler. Rasulüllah (s.a.s.) Allah'ın hudutlarından birisi için aracı olduğundan dolayı Üsame'ye sert çıkar ve ardından halka bir hutbe irat eder. Hutbesinde önceki kavimlerin güçlü kimseler çaldıklarında bırakıp, zayıflar çaldıklarında had uygulamaları yüzünden helak

olduklarını belirttikten sonra لَوْ كَانَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ لَقَطَعْتُ يَدَهَا

“Kızım Fatıma da olsa, mutlaka cezalandırırdım.” (Abdurrezzak, X, 201-2, no: 18830-1; Buhârî, “Enbiya”, 18.; Müslim, “Hudud”, 8-11; Ebû Dâvûd, “Hudud”, 4; Nesâî, “Kat’us-Sârik”, 6.) buyurur.

Ayrıca bir gün, Yahudi olduğu söylenen bir adam, (İbn Hacer, *İsâbe*, IV,117) Peygamber Efendimize borç verdiği deveyi kaba bir tavırla ister. Onun bu tavrını beğenmeyen ashâbdan bazıları onu paylamak isterler. Ancak Kutlu Nebî,

إِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا

“Haklının, söz söyleme hakkı vardır.” (Müslim, “Müsâkât”, 120) buyurarak adamın bu tavrını anlayışla karşılamış, ashâbının ona karşı koymasını da engellemiştir.

Üzerimizde Her Canın Hakkı Var

Muhterem Mü'minler!

Günümüzde hakların savunulması ve korunması amacıyla uluslararası düzeyde pek çok kurum ve kuruluşun varlığına rağmen, yaşadığımız dünyada haksızlıkların, zulümlerin ve hak ihlallerinin azalmak bir yana artıyor olması insanlığın geleceğı adına kaygı vericidir.

فَاعْطِ كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ

“Üzerinizde hakkı olan her varlığa hakkını verin” (Buhârî, “Savm”, 51) buyuruyor sevgili Peygamberimiz... Üzerinizde hak kalmasın’ diye tavsiye ediyor...

Evet, her canın üzerimizde hakkı var, her insanın üzerimizde hakkı var. Anne babalarımızın, eşimizin, çocuklarımızın komşumuzun, yetimin, yolcunun, fakirin, miskinin

üzerimizde hakkı var. Dünyanın en ücra köşesinde açlık ve kıtlık içerisinde zorluk çeken her müminin, her insanın üzerimizde hakkı var. Sokağa terk edilmiş her hayvanın üzerimizde hakkı var. Can taşıyan her varlığın üzerimizde hakkı var.

Onun için öyle diyor Alvarlı Efe hazretleri:

“Hazer kıl! Kırma kalbin kimsenin canını incitme

Esir-i gurbette nalan olan insanı incitme”

Aziz Kardeşlerim!

İslâm’a göre din, ırk, cinsiyet ve millet farkı gözetmeksizin her insanın doğuştan sahip olduğu en önemli hakkı şüphesiz ki hayat hakkıdır. Aslında bu hak, daha ana rahminde “canlı bir organizma” denilecek aşamada başlar. Tıbben herhangi bir zorunluluk olmadıkça, o ceninin de hayat hakkı vardır ve kürtaj vb. dışarıdan bir müdahale ile onun yaşama hakkı engellenemez. Sonra insan, doğumundan itibaren, bu hayata gözünü açar açmaz iyi bir bakım, güzel bir isim, terbiye, kendisine miras olarak intikal eden malların korunması gibi çeşitli haklara sahip olur. Bu ilk adımında insan, her bakımdan alıcı konumundadır. Zira sorumlu olabilmesi için insanın akıllı ve ergin olması gerekir.

Kişi, çocukluk dönemini atlatıp iyi ile kötüyü, kâr ile zararı birbirinden ayırdığı yaşa ulaştığı zaman, haklarıyla birlikte bütün sorumluluklarını da yerine getirmeye başlar. Bu duruma gelen insanın, hak ve sorumluluklardan birini yerine getirip diğerini ihmal etmesi söz konusu olamaz.

Allah Teâlâ,

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا

“...Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa, bütün insanları öldürmüş gibi olur.” (Mâide, 5/32) buyurarak bu hakkın her şeyden önce gelen temel haklardan olduğunu bildirmiştir.

Hayat hakkı yanında, izzet, haysiyet, onur ve mal, mülk edinme gibi, insan denince akla gelen ve onu tamamlayan maddî manevî değerler de temel haklardır. Nitekim Hz. Peygamber bütün insanlığa hitaben şöyle buyurur:

فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ بَيْنَكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا ،
فِي شَهْرِكُمْ هَذَا ، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا

“(Ey insanlar!) Bu (Zilhicce) ayınızda, bu (Mekke) şehrinizde, bu (arefe) gününüz nasıl mukaddes ise, kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız (kişilik değerleriniz) da aynı şekilde dokunulmazdır. ” (Buhârî, “İlim”, 9; Müslim, “Kasâme”, 30)

Üzerimizde Nefsimizin Hakkımız Var

Oldukça geniş olan sorumluluk alanı öncelikle kişinin kendisinden başlar. İnsan, bedeninin ve ruhunun ihtiyacını karşılayarak kendisine gereken özeni göstermekle yükümlüdür. Sevgili Peygamberimiz, ashâbına da gerekli gördüğü durumlarda bu yükümlülüğü hatırlatmıştır.

Nitekim sahâbeden Abdullah b. Amr, Allah’a daha yakın olma arzusuyla her gün oruç tutmaya çalışıyor, gecelerini de namaz kılarak geçiriyordu. Bu hâlimden haberdar olduğunda Allah Resûlü ona şunları söyledi:

أَلَمْ أُخْبِرْ أَنَّكَ تَصُومُ وَلَا تُفْطِرُ وَتُصَلِّي اللَّيْلَ
فَلَا تَفْعَلُ ، صُمْ وَأَفْطِرْ ، وَقُمْ وَنَمْ ، فَإِنَّ لِحَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا ، وَإِنَّ لِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا ،
وَإِنَّ لِرِزْوَجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا

“Ey Abdullah b. Amr, duydum ki gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kılıyormuşsun.

Sakin böyle yapma. Çünkü bedeninin senin üzerinde hakkı vardır, gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır ve eşinin de senin üzerinde hakkı vardır. ” (Buhârî, “Savm”, 54, Müslim, “Sıyam”, 186.)

Aynı şekilde Peygamber (s.a.s.) (kendisini ibadete vererek dünyadan el etek çektiğini duyduğunda) Osman b. Maz’un’a şöyle buyurmuştur:

فَإِنَّ لَأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا ، وَإِنَّ لِحَصِيْفِكَ عَلَيْكَ حَقًّا ، وَإِنَّ لِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا ،

“...Ailenin senin üzerinde hakkı vardır. Misafirin senin üzerinde hakkı vardır. Nefsin senin üzerinde hakkı vardır... ” (Ebû Dâvûd, “Tatavvu’ ”, 27.)

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. ” (Zâriyât, 51/56) âyetinde de dikkat çekildiği üzere ibadet, insanın varlık sebebiydi. Buna rağmen Allah Resûlü, böylesine

önemli olan ibadetin, belirli ve insanın gücüne göre tespit edilmiş ölçüler içinde yerine getirilmesini istemekteydi. Bu şekilde, ferde verilen sorumluluklara bir sınırlama getirilerek, insanın yaratılış gayesi olan kullukla beraber temel haklardan feragat edilemeyeceği ve hakların özünün korunması gerektiğine işaret edilmişti.

Rabbine karşı sorumlu olan insan, O'nun emaneti olan bedenine karşı da sorumludur. Bu nedenle bedenine iyi bakmalı, onun yeme, içme, dinlenme gibi ihtiyaçlarını zamanında görmeli ve sağlığına dikkat etmelidir. Aynı şekilde manevî ihtiyaçlarının olduğunu unutmamalı, ruh sağlığını da korumalıdır. Ruh sağlığının temini öncelikle Allah'a ortak koşmadan, tam bir teslimiyetle inanmayı gerektirir. Çünkü şirk, büyük bir zulümdür, (Lokmân, 31/13) gönüller ancak yaratılışının doğasına uygun olan İslâm Dini ile (Buhârî, Cenâiz, 92) ve Allah'ı anmakla huzur bulur. (Ra'd, 13/28)

Hayatının devamı, kendisinden istenen amelleri yerine getirebilmesi ve zamanı geldiğinde de emanetini sağlıklı teslim edebilmesi, kişinin beden ve ruhen sağlıklı bir yaşam sürmesiyle mümkündür. Bunlara özen gösteren kişi, yaşamı için vazgeçilmez olan aklını, dinini, malını ve şerefini koruma sorumluluğunu da yerine getirmiş olur.

Üzerimizde Anne ve Babanın Hakkı Var

Muhterem Mü'minler!

Üzerimizde anne-babamızın hakkı vardır. Zira onlar, bizleri türlü meşakkatle dünyaya getirmişlerdir. Nice zorluğa göğüs gererek şefkatle besleyip büyütmüş, nazımızı çekmiş, hayata hazırlamışlardır.

Kişinin sorumluluklarının önemli bir bölümü anne ve babasıyla ilgilidir. Zira kendilerinin her türlü ihtiyacıyla ilgilenerken daima onlara rahat bir hayat sunma gayretinde olan ebeveynler, çocuklarının üzerinde en çok emeği olan insanlardır. Bu nedendir ki Allah Teâlâ, pek çok âyette kendisine iman ve itaatten hemen sonra anne babaya iyilik etmeyi zikretmiştir. (En'âm, 6/151; İsrâ, 17/23)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ أَحَقُّ بِحُسْنِ الصُّحْبَةِ
قَالَ أُمُّكَ ثُمَّ أُمُّكَ ثُمَّ أَبُوكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ

Resûl-ü Ekrem'e gelerek iyi muamele görmeyi en çok kimin hak ettiğini soran adama Allah Resûlü üç defa, “*Annen.*” cevabını vermiş, “*Sonra baban, sonra da (sırasıyla) sana en yakın olanlardır.*” diyerek insanın öncelikle anne ve babasına karşı sorumlu olduğunu hatırlatmıştır. (Müslim, Birr ve sıla, 2)

Allah Teâlâ da anne ve babaya güzel ve tatlı sözler söyleyerek iyi davranılmasını emretmiş, onlara kötü davranmak bir tarafa öf bile diyerek dahi onları incitmeyi yasaklamıştır:

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ
كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine ‘öf!’ bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.” (İsrâ, 17/23) diyerek insana bu yükümlülüğünü hatırlatan Yüce Yaratan, kendi rızasının anne babayı hoşnut etmekten geçtiğini bildirmiştir. (Tirmizî, Birr ve sıla, 3)

Evladın ebeveyni maddî anlamda da koruması ve onları kimseye muhtaç etmemesi gerekir. Zira kişi eşi ve çocuklarına olduğu gibi anne ve babasına bakmakla da yükümlüdür. Müminleri,

كَفَىٰ بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ

“Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter.” sözleriyle uyarır (Ebû Dâvûd, Zekât, 45; İbn Hanbel, II, 161)

Rahmet Elçisi, putperest olan annesinin kendisini görmek isteğiyle yanına geldiğini söyleyen Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ’ya onunla ilgilenmesi gerektiğini bildirerek farklı din ya da inançlara mensup olmalarının anne babaya olan bu sorumluluğu düşürmeyeceğine dikkat çekmiştir. (Müslim, Zekât, 50)

Resûl-i Ekrem’in de ifade buyurduğu gibi:

“Bir evladın anne ve babasının hakkını ödemesi gerçekten zordur.” (Tirmizî, Birr ve sıla, 8)

Ama yine de Peygamber Efendimiz anne babaya iyilikte bulunmayı ve onlara karşı saygısızlıktan sakınmayı ısrarla tavsiye ederek ebeveynin haklarına dikkat çekmiştir. (Nesâî, Mevâkîf, 51) Çünkü:

رَضَا الرَّبُّ فِي رِضَا الْوَالِدِ وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ

“Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna, O’nun öfkesi ise anne babanın öfkesine bağlıdır.” (Tirmizî, Birr ve sıla, 3)

Öyleyse geliniz! Anne-babamıza hayırlı birer evlat olalım. Onlara iyi davranalım, hürmet ve merhametimizi onlardan esirgemeyelim. Özellikle yaşlanıp ilgiye daha muhtaç hâle geldiklerinde kendilerine daha hassas davranalım, onları asla incitmeyelim.

Üzerimizde Ailemizin Hakkı Var

Aziz Mü'minler!

Üzerimizde eşimizin, evladımızın hakkı vardır. Zira onlar, bizlere Allah'ın birer emanetidir. Hayatın yükünü beraberce paylaştığımız değerlerimizdir.

Kişinin en yakın çevresini oluşturan aile, toplumu meydana getiren en küçük birim ve eğitimin başladığı yer olması bakımından da önemlidir. Sağlıklı ve huzurlu bir toplum ancak böyle bir ortamda yetişen bireylerden ve bu bireylerin oluşturduğu ailelerden meydana gelir.

Zira huzur ve sevginin kaynağı olan ailede eşlerin birbirlerine karşı hakları ve sorumlulukları olduğu, Yüce Mevlâ tarafından bildirilmiştir. ^(Bakara, 2/228) Bu hakların en önemli biri, Allah'ın varlığının delillerinden olan sevgi ve merhametin ^(Rûm, 30/21) temini, bir diğeri de iyi geçimdir. ^(Nisâ, 4/19) Allah Resûlü de son Veda Hutbesi'nde bu haklar üzerinde özellikle durmuş ve şu tavsiyelerde bulunmuştur:

إِنَّ لَكُمْ مِنْ نِسَائِكُمْ حَقًّا وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ فَلَا يُوطِئَنَّ
فُرْشَكُمْ مَنْ تَكَرَّهُونَ وَلَا يَأْذَنَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكَرَّهُونَ أَلَا وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي
كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ

“Sizin, hanımlarınızın üzerinde haklarınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin hanımlarınız üzerindeki hakkınız, hanımlarınızın namuslarını muhafaza etmeleri ve hoşlanmadığınız hiç bir kimsenin evlerinize girmesine izin vermemeleridir. Dikkat edin! Hanımlarınızın sizin üzerindeki hakkı onların giyim ve gıda ihtiyaçlarını güzelce karşılanmasıdır.” (İbn Mâce, Nikâh, 3 Ayrıca bk. Tirmizî, Ridâ, 11.) Ayrıca kadınların özel hakkı olan mehrin erkek tarafından verilmesinin gerekli olduğunu da bildirerek ^(Müslim, Nikâh, 63) kadınların sosyal haklarının teminat altına alınmasını sağlamıştır.

Ayrıca Hz. Peygamber,

خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ

“Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır.” (Tirmizî, Menâkıb, 63; İbn Mâce, Nikâh, 50) buyurarak hayırlı bir insan olmanın aileye karşı tutumla alakalı olduğunu ifade etmiş,

hanımların daha hassas yaratılışıta olduğuna dikkat çekerek onlara iyi davranmayı tavsiye etmiştir. (Tirmizî, Ridâ, 11; İbn Mâce, Nikâh, 3)

Değerli Kardeşlerim!

Birbirlerinin ihtiyaçlarını gidermek, mutluluklarını, hüznlerini paylaşmak, zorlukları birlikte göğüslemek suretiyle her konuda birbirine destek olan eşler, sevgi ve saygı çerçevesinde muhabbet dolu bir aile ortamı oluşturur ve kendileri üzerinde hakkı olan çocuklarını (Müslim, Sıyâm, 183) bu nezih ortamda yetiştirirler. Onların eğitim, barınma, giyim ve yeme-içme gibi maddî ihtiyaçlarını karşılamamanın yanı sıra onlara güzel ahlâk aşılama, (Tirmizî, Birr ve sıla, 33) duygusal ve ruhsal destek sunma, dini sevdirmeye, kulluğu öğretme (Tâ-Hâ, 20/132; Ebû Dâvûd, Salât, 26) gibi manevî sorumluluklar da yüklenirler. Zira İslâm Dini'nde her ne kadar sorumluluğun bireyselliği esas olsa da, anne ve baba buluş çağına ermemiş çocuklarının yaşantısından sorumlu tutulmuştur.

Bu itibarla ailenin süsü olan (Kehf, 18/46) çocukların da şüphesiz hakları vardır. Yüce Mevlâ, çocukların doğumdan itibaren bakılıp büyütölme hakkının olduğunu bildirmiştir. (Bakara, 2/233) Allah Resûlü bir aile reisine,

وَإِنَّ لَوْلَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا

“Çocuğunun senin üzerinde hakkı var.” (Müslim, Sıyâm, 183) buyururken de bunu kastetmişti. Bununla birlikte çocuklar ailenin diğer fertleriyle eşit imkânlarla sahip olma, (Buhârî, Hibe, 12) korunup gözetilme, (Buhârî, Eşribe, 22) dinî âdâb ve terbiye ile büyütölme hakkına da sahiptirler. (Tirmizî, Birr ve sıla, 33)

Öyleyse geliniz! Eşimiz ve evladımıza sevgi, şefkat, ülfet ve muhabbetle davranalım. Yavrularımızı Rabbini, dinini, peygamberini, kitabını bilen, İslâm'a ve insanlığa faydalı nesiller olarak yetiştirelim.

Üzerimizde Akrabanın Hakkı Var

Aziz Mü'minler!

Anne baba dışındaki akraba haklarına da gerekli hassasiyet gösterilmelidir. Çünkü insanın başına gelen iyi ya da kötü her olaydan önce kendisi sonra da en yakınındakiler etkilenir. Bu nedenle kişinin sorumluluğu en yakın çevresinden başlayarak en uzağındakilere doğru halkalar hâlinde devam eder. Dolayısıyla sorumluluğun bir diğer halkasını, ailesinden sonra kişinin en yakınları olan akrabaları oluşturur. Nitekim Yüce Allah, elçisini peygamberlikle

görevlendirdiğinde ona tebliğ öncelikle en yakın akrabalarından başlaması gerektiğini bildirerek bu konuda yol göstermiştir. (Şuarâ, 26/214)

Allah Teâlâ, akrabalık bağlarının canlı tutulmasına özen gösterilmesini istemiş, pek çok âyette bu konunun önemine işaret etmiştir. (Bakara, 2/27; Nisâ, 4/1; Nahl, 16/90) Öyle ki akrabalık ilişkilerini devam ettirenle ilişkilerini sürdüreceğini, onları ihmal edenle de ilişkisini keseceğini, (Buhârî, “Edeb”, 13; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45) ayrıca dünya ve âhirette kendisini cezalandıracağını bildirmiştir. (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 43; Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 57)

Akrabalık ilişkilerine özen göstermesiyle bilinen (Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 1) Hz. Peygamber de sıla-i rahimin gereği üzerinde önemle durmuş, (Buhârî, “Edeb”, 85)

... وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ ...

“Allah’a ve âhîret gününe iman eden kimse akraba ilişkilerini sürdürsün.” (Buhârî, “Edeb”, 85) buyurmuş,, akrabası kendisine iyilik yapmayı kestiği hâlde onlara iyilik yapmaya devam etmeyi tavsiye etmiş (Buhârî, “Edeb”, 15) ve

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ

“(Akrabalarla) ilişkiyi kesen kimse cennete giremez.” (Buhârî, “Edeb”, 11) buyurmuştur.

bu ilişkileri canlı tutmayı da;

إِنَّ صَلَاةَ الرَّحِمِ مَحَبَّةٌ فِي الْأَهْلِ مَثْرَاءٌ فِي الْمَالِ مَنْسَأَةٌ فِي الْأَثَرِ

Buyurarak “Akrabalar arası bağların koparılmaması, aile içinde sevgi, malda bolluk ve ömrün uzamasına (bereketlenmesine) vesile olduğunu ifade etmiştir. (Tirmizî, “Birr ve sıla”, 49; İbn Hanbel, II, 374)

İnsanlığın bu güzide rehberi,

يَدُ الْمُعْطَى الْعُلْيَا وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ أُمَّكَ وَأَبَاكَ وَأُخْتَكَ وَأَخَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ

“Veren el üstündür. Vermeye, geçimini sağlamakla yükümlü olduğun kimselerden başla. Annene, babana, kız ve erkek kardeşlerine yardım et, sonra yakınlık durumuna göre devam et.” buyurmuştur. (Nesâî, “Zekât”, 51)

Böylece manevî paylaşımların yanı sıra maddî yardımlarda da akrabalara öncelik verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Nitekim kişinin işlediği suçun diyetini verme ya da öldüğünde borçlarını ödeme sorumluluğu onun en yakınları olan akrabalarına aittir.

Üzerimizde Komşuların Hakkı Var

Muhterem Mü'minler!

İnsanın sorumlu olduğu alanlardan biri de içinde yaşadığı toplumdur. “*Müminler ancak kardeşlerdir.*” (Hucurât, 49/10) âyetiyle ifade edildiği üzere toplum, insanın en geniş ailesidir. Bu ailede yaşayan insanın toplumun tüm bireylerine karşı ayrı ayrı sorumlulukları vardır. Kan bağı olan kişilerin ardından insan, her an yanı başında hazır bulunan komşularına karşı sorumludur. Zira kişinin sevincinin de üzüntüsünün de ilk şahitleri olan komşular aynı zamanda bir sıkıntı ya da ihtiyaç hâlinde varılacak ilk kapılardır. Resûlullah (sav),

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُوْذِ جَارُهُ

“Allah’a ve âhirete iman eden kişi, komşusuna eziyet etmesin.” (Buhârî, “Edeb”, 85) buyurarak bu hakkın Müslüman için vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir.

Yine Allah Resûlü,

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقِهِ

“Komşusu şerrinden emin olmayan kimse cennete giremez.” (Müslim, “Îmân”, 73) uyarısıyla, herkese olduğu gibi Müslüman’ın en yakınındaki komşularına güven vermesinin önemine işaret etmiştir. Zira sevgi ve saygıya dayalı bir ilişkinin temini için güven şarttır. Bu güveni sağladıktan sonra, bir ihtiyacı olup olmadığını sorarak hatta hayatın acı tatlı anlarını birlikte paylaşarak komşuluk ilişkilerini yaşatmak gerekir.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مَا يُؤْمِنُ مَنْ بَاتَ شَبَعَانِ وَجَارُهُ طَاوٍ إِلَى جَنْبِهِ

“Yanı başındaki komşusu açken tok yatan kimse, iman etmemiştir.” diyen (İbn Ebi Şeybe, Musannef, “Îmân ve rû’yâ”, 6) Allah Resûlü, Müslümanlara komşuyu gözetme sorumluluğunu yüklerken, “Kim Allah’a ve âhiret gününe iman ederse komşusuna iyilik etsin!” (Müslim, Îmân, 77) buyurarak bu önemli vazifenin imanın gereklerinden olduğunu hatırlatmıştır. Hatta Cenâb-ı Hakk’ın bu konudaki hassasiyetini ifade etmek üzere,

عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

مَا زَالَ يُوصِينِي جِبْرِيلُ بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِّثُهُ

“Cebrail bana komşu hakkına saygı göstermeyi o kadar çok tavsiye etti ki komşunun komşuya mirasçı kılınacağını zannettim.” buyurmuştur. (Buhârî, “Edeb”, 28)

Yine Efendimiz, eve komşu olanın, komşunun evi veya tarlasını satın almada öncelik hakkına sahip olduğunu (Ebû Dâvûd, “Büyû” , 73) hatırlatırken, komşuluk haklarının izzet ikram gibi durumlarda olduğu gibi alım satım gibi durumlarda da geçerli olduğunu bildirmektedir.

Üzerimizde Yetimlerin Hakkı Var

Aziz Kardeşlerim!

En yakınından en uzağına bütün komşularıyla iyi ilişkiler kurmakla görevli olan bireyler, toplumun zayıf kesimini oluşturan yetimler, öksüzler, kimsesizler ve muhtaç durumda olanların yeme içme, barınma gibi fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak; eğitim imkânları sağlamak ve psikolojik destek sunmak suretiyle onları topluma kazandırmakla yükümlüdür. Zira bu kişiler toplum için birer emanet olduğundan özenle korunmaya ve bakılmaya muhtaçtır.

Öyleyse geliniz! Yetimlere sahip çıkalım. Ellerinden tutup onları hayata hazırlayalım. Gözlerinde oluşturacağımız en ufak bir ışıltının onlar için en büyük mutluluk, bizim için en kalıcı kazanım olduğunu unutmayalım.

Kur'an-ı Kerim'de öksüz ve yetimlerin hakkına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmış, onların mallarını haksız yere almak yasaklanmış (En'âm, 6/152; İsrâ, 17/34) ve böyle davrananlara ağır cezalar öngörülmüştür. (Nisâ, 4/10) Nitekim Allah Resûlü de henüz reşit olmamış yetimlerin mallarının korunup gözetilmesi gerektiğini ifade etmiştir. (Muvatta', “Zekât”, 6)

Öksüz ve yetimlerin mallarını yemenin helâk edici şeylerden olduğunu bildiren Resûlullah, (Müslim, “İmân”, 145) şefkate en çok ihtiyacı olan bu yavruların başını okşayana dokunduğu saç teli sayısınca iyilik yazıldığını müjdelemiş ve bu şekilde yetimlere iyilik yapanlarla kendisinin cennette yan yana bulunacağını bildirmiştir. (İbn Hanbel, V, 250)

عَنْ سَهْلٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا .
وَأَشَارَ بِالسَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى ، وَفَرَجَ بَيْنَهُمَا شَيْئًا

Sehl (b. Sa'd) anlatıyor: “Allah Resûlü (sav), ‘Ben ve yetime kol kanat geren kimse cennette böyle (yan yana) olacağız.’ buyurdu ve aralarını hafifçe ayırarak işaret parmağıyla orta parmağını gösterdi.” (Buhârî, “Talâk”, 25)

Ayrıca;

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « خَيْرُ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ
يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ وَشَرُّ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *“Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içinde kendisine iyi davranılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar arasında en kötü ev ise içinde kendisine kötü davranılan bir yetimin bulunduğu evdir.”* (İbn Mâce, “Edeb”, 6)

Böylece Sevgili Peygamberimiz, gönülleri yaralı bu kimselere eksikliğini duydukları sevgi ve merhamet gibi duygularla yaklaşmak gerektiğini vurgulamıştır.

Öksüz ve yetimleri gözetmenin yanı sıra toplumdaki diğer ihtiyaç sahipleri de unutulmamalıdır. (Nisâ, 4/36) Nitekim Allah Teâlâ, mallarda muhtaç ve yoksul durumda olanlar için hak olduğunu (Zâriyât, 51/19) bildirerek, muhtaç durumda olanlara yapılan harcamanın, bir anlamda onlara kendi haklarını iade etmek olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca muhtaç kimselerin yardımına koşturmak, Kur'an-ı Kerim'de Allah'a karşı sorumluluk bilinci içerisinde yaşayan müminlerin özellikleri arasında sayılmıştır. (Bakara, 2/177)

Allah'a karşı sorumluluk bilinci en fazla olan Resûlullah, (Müslim, “Sıyâm”, 74) peygamber olmadan önce olduğu gibi (Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 1) sonrasında da topluma karşı sorumluluklarını en güzel şekilde yerine getiren bir örnek olmuştur. Müslüman kardeşinin ihtiyacını karşılayan ve onun yanında olanın mükâfatının Allah tarafından fazlasıyla karşılanacağını bildiren Allah Resûlü, (Ebû Dâvûd, “Zekât”, 41; Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 18) ihtiyaç sahiplerine yardım edenlerin âhirette mükâfatlandırılacağını müjdelemiştir.

Ayrıca dul kadınların ve fakirlerin nafakası için çalışan kişinin Allah yolunda savaşan mücahid ya da gecelerini ibadetle gündüzlerini oruçla geçiren kimse gibi olduğunu söylemiştir. (Buhârî, “Nafakât”, 1)

Üzerimizde Hayvanların Hakkı Var

Aziz Cemaat!

Bireyin Rabbinden başlayarak kendisine, aile ve akrabasına, topluma karşı genişleyen sorumluluk halkası diğer canlılar ve içinde yaşadığı cansız çevre ile tamamlanır. İnsan, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için emrine verilen hayvanlara karşı merhametli olmalıdır. Hayvanlarla ilişkilerde, hangi amaç için kullanılırsa kullanılsın onları ürkütmemek ve onlara eziyet etmemek temel ilkedir.

Hz. Peygamber'in, bir köpeğe su vermesinden dolayı günahkâr bir kimsenin Allah'ın affına mazhar olacağını söylemesi, (Müslim, “Selâm”, 155) bir kediyi hapsederek ölene dek aç bırakan kişinin ise cehenneme gireceğini bildirmesi bu prensibin gereğidir. (Buhârî, “Müsâkât”, 9)

Hız. Peygamber, sebepsiz yere zararsız hayvanların öldürölerek tabiattaki düzenin bozulmasına karşı çıkmasının yanında, (Beyhakî, *es-Sünenü 'l-kübrâ*, V, 351) onlara eziyet edilip işkence yapılmasını da şiddetle yasaklamıştır. (İbn Mâce, “Zebâih”, 10)

اَتَّقُوا اللَّهَ فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ الْمُعْجَمَةِ فَارْكَبُوهَا وَكُلُوهَا صَالِحَةً

“Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah'tan korkunuz. Onlara (binmeye) elverişli hâllerinde bininiz ve (yenmeye) elverişli hâllerinde onları yiyiniz.” (Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 44)

buyuran Rahmet Elçisi, masum ve savunmasız hayvanların korunması konusunda her zaman hassasiyet göstermiştir.

Kendisine, “Ey Allah'ın Resûlü! Bize hayvanlar(a yaptığımız iyilikler) için bir sevap var mı?” şeklinde yöneltlen soruya,

فِي كُلِّ ذَاتٍ كَبِدٌ رَطْبَةٌ أَجْرٌ

“Her canlıya yapılan (iyilikte) bir sevap vardır.” (Buhârî, “Mezâlim”, 23) diye cevap vererek tüm canlılara karşı merhametli davranma sorumluluğunu hatırlatmıştır.

Rivayete göre aynı zamanda şair de olan Kanuni, Topkapı sarayının bahçesindeki meyve ağaçlarına zarar veren karıncaların itlaf edilmesinin dinen caiz olup olmadığını Ebussuud Efendi'ye manzum bir şekilde sorar.

“Dırahta ger ziyan etse karınca

Günâhı var mıdır ânı kırıncâ?

(Eğer karınca ağaca zarar veriyor, onu kurutuyorsa, karıncayı yok etmenin bir günahı var mıdır?)

Ebussuud Efendi, zamanın şeyhülislâmıdır. O da fetvasını aynı vezin ve kafiye verir:

Yarın Hakk'ın dîvânına varınca

Süleyman'dan hakkın alır karınca.

Hakların gözetilmesi konusunda insanın muhatabı sadece insan değildir. Kendisinin emrine verilen, kendi faydası için yaratılmış olan hayvanlar da bu titizlikten pay almak durumundadır. Bu noktada, insanın yararına verilmiş her bir hayvan dahi çeşitli haklara sahiptir. Söz gelimi böyle bir hayvan iyi beslenmeli, iyi muamele görmeli, itilip kakılmamalı, hatta kesimi dahi acı ve ızdırıp vermeyecek şekilde yapılmalıdır. (Tirmizî, *Diyât*, 14) Zira o da, Allah tarafından insana verilmiş bir emanettir.

Öyleyse hayvanın kendisi bir yana bu emanetin asıl sahibi dikkate alınmak durumundadır. Dolayısıyla bir hayvana eziyet bile, neticede Allah'ın haklarını ihlal manasına gelecektir. Sırf eğlence olsun diye bir hayvana eziyet edenlerin Allah Resûlü tarafından kınanmasının (Müslim, "Sayd ve zebâih", 59) sebebi de budur.

Rabbim herkesin, her varlığın, börtü böceğin, sokağa terkedilmiş hayvanın dahi, üzerinde hakkı olmadan özgür olarak huzuruna gitmeyi cümlemize nasip eylesin.(Amin)

Üzerimizde Tabiatın Hakkı Var

Değerli Kardeşlerim!

Sorumluluğun diğer yönünü insanın içinde yaşadığı tabiata karşı görevleri oluşturur. Bitkiler, hayvanlar ve diğer canlılarla ortak yaşam alanı olan tabiatta mevcut dengeyi korumak da insanın yükümlülükleri arasındadır. Nitekim Allah Teâlâ, söz konusu dengeyi korumak konusunda insanları uyarmaktadır:

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾

"O (Allah) göğü yükseltti ve dengeyi koydu. Sakın dengeyi bozmayın." (Rahmân, 55/7-8)

Bunun için insan, kendisi kadar diğer canlıların, hatta sonraki nesillerin de kullanma hakkı olan tabiatın kaynaklarını ölçülü kullanmak durumundadır. Bu doğrultuda Allah Resûlü akan bir nehirden abdest alırken dahi israf edilmemesini tavsiye etmiştir. (İbn Mâce, "Tahâret", 48; İbn Hanbel, II, 221)

Medine'yi "Harem Bölge" (sit alanı) ilan ederek burada avlanmayı ve ağaç kesmeyi yasaklamış, (Müslim, Hac, 458) ashâbını ağaç dikmeye teşvik etmiştir. (Müslim, Müsâkât, 7; İbn Hanbel, III, 191) Ayrıca çevrenin temiz tutulmasına büyük önem vermiş, özellikle canlıların yaşam kaynağı olan su kaynaklarının kirletilmemesi gerektiğini vurgulayarak insanın çevresine karşı sorumlulukları üzerinde durmuştur. (Ebû Dâvûd, "Tahâret", 14; İbn Mâce, "Tahâret", 21)

İnsan sadece çevresindeki canlıların değil cansız varlıkların da hakkına riayet etmek durumundadır. Bu bağlamda bitkilerin de korunmaya hakkı olduğuna işaret eden Peygamberimiz kıtlık zamanında hayvanlar için sığınak görevi gördüklerini hatırlatarak ağaçların kesilmesini yasaklamaktadır. (Abdürrezzâk, Musannef, V, 201) Diğer taraftan o, savaşa çıkan ordusuna haddi aşmamaları, ihtiyaçları öldürmemeleri, ibadetgâhları yakmamaları gibi hususlarda talimat verirken ağaçları kesmemelerini de emretmiştir. (Abdürrezzâk, Musannef, V, 220)

Ayrıca Peygamberimiz (sav) genel kullanıma açık olan yolların bile bir hakkı olduğundan söz etmekte ve yol kenarında oturanların harama bakmamak, gelip geçeni rahatsız etmemek, selâm verenin selâmını almak, iyiliğe yönlendirip kötülükten alıkoymak gibi yola ait hukuka riayet etmesini istemektedir. (Buhârî, “Mezâlim”, 22)

Hepimizin Birbiri Üzerinde Hakkı Var

Muhterem Mü'minler!

Birey olarak birbirimize karşı sorumluluklarımız, kul olarak karşılıklı haklarımız var. Unutulmamalı ki, Müslüman, aile bireyleri, yakın akrabaları, komşuları yanında toplumun diğer bireylerine karşı da sorumludur. Zira Peygamber Efendimizin tasvirine göre İslâm'ın toplum anlayışı,

“المُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ، يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا” *“birbirine sımsıkı kenetlenmiş tuğlalardan*

oluşan bir bina” (Buhârî, “Edeb”, 36) veya

تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى

“(Tüm organları uyum içinde çalışan) bir vücuda benzer. Bu organlardan biri hastalanınca vücudun tamamı ateşlenir ve uykusuz kalır.” (Buhârî, “Edeb”, 27)

Bundan dolayı İslâm, toplumun bireylerini birbirine bağlayacak ve sağlıklı bir işleyiş temin edecek prensipleri iştiaqla tavsiye eder.

Yine bu nedenle Resûl-i Ekrem,

حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ خَمْسٌ رَدُّ السَّلَامِ، وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ، وَاتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ،
وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ، وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ

“Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı beştir: Selâmı almak, hastayı ziyaret etmek, cenazeye katılmak, davete icabet etmek ve aksırana dua etmek” buyurmuştur. (Buhârî, “Nikâh”, 72; İbn Mâce, “Cenâiz”, 1)

İslâm, toplum düzeni için bu ortak sorumluluk ve haklara karşılıklı riayet etmek gerektiğini bildirmiştir. Alışveriş gibi gündelik bir meseleden, toplum idaresi gibi hayatî bir olguya kadar sağlıklı bir ilişkinin temelinde haklar konusunun bulunduğu ifade edilmiştir. Bu doğrultuda mesela, “Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın.” (Rahmân, 55/9) emri, sıradan ve

ferdî bir hak ihlali olmanın ötesinde, tüm topluma sirayet edebilecek bir tehlike konusunda ilahi bir ikazdır.

Toplumsal hayatta hak ve hukuka saygısı olmayan birileri, kendi çıkarları doğrultusunda başkalarının hakkına el uzatabilir, haksız kazanç elde etmeye kalkışabilir. Bireyler de farkında olmadan haksızlığa uğrayabilirler. Hatta aldatılmak suretiyle mağdur edilen ve hak kaybına uğrayan bir insan da, bunun karşılığı olarak hakkını bir başkasından zulüm yoluyla elde etmeye kalkabilir. Dolayısıyla bu şekilde bir ihmali önlemek her şeyden evvel, toplumu idare eden yetkililerin sorumluluğu olup, bunun temin edilmesi aslında hukukun bir gereği, kamusal bir haktır.

İnsanlara verilen haklar aynı zamanda sorumlulukları beraberinde getirmiştir. Haklar ve sorumluluklar iç içedir. Bu da aynı zamanda hakların korunmasını ve teminat altına alınmasını sağlamaktadır. Hak ve sorumluluk bilinci olan birey ve toplumlarda, hakka ve hukuka saygı egemen olacağı için, haksızlıklar asgariye inecektir. Hakkaniyete dayalı sosyal ilişkiler, beraberinde hem müreffeh bir hayatı hem de ahiret yurdunda kurtuluşu getirecektir. Bunun aksi olan haklara tecavüz ve hukuksuzluk hâli ise, hem sosyal hayatta kaos ortamını doğuracak hem de ahiretin kararmasına sebep olacaktır. Allah Resûlü'nün,

...اتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ...

“Zulümden sakının! Çünkü zulüm kıyamet gününde karanlıklar olacaktır.” (Müslim, “Birr ve sıla”, 56) hadisi bu durumu çok güzel izah etmektedir.

SON SÖZ

Değerli Mü'minler!

Medeniyetimizin temel merkezi haktır. Çünkü biz hakikate iman etmiş müminleriz. Çünkü biz Cenab-ı Hakk'ın müminleriyiz. Öyleyse bir taraftan ibadetlerimizi ifa ederken, bir taraftan da hep birlikte hak duyarlılığı üzerinde durmamız, üzerimizde hakkı olan varlıkların, hakkı olan insanların haklarını düşünmemiz gerekiyor.

Çünkü her canın üzerimizde hakkı var. Her insanın üzerimizde hakkı var. Varlık sebebimiz olan anne ve babalarımızın üzerimizde hakkı var. Eşimizin, çocuklarımızın, komşularımızın üzerimizde hakkı var. Sokağa terkedilmiş her çocuğun, yeryüzündeki her mazlunun, her mahrumun üzerimizde hakkı var.

Bu hakları nasıl öderiz? Rabbimizin huzuruna bütün varlıkların hakkını ödemiş olarak nasıl gideriz? Hep birlikte ‘benim üzerimde kimlerin hakkı var’ diye düşünelim. Acaba

kursağımızda yetimin hakkı var mı? Mümin kursağında yetim hakkı taşıyan insan olmaz. Kimin hakkı var? Anne-babanın hukukunu ne kadar yerine getiriyoruz? Kaç komşumuzdan haberdarız? Bugün apartmanlarla, gökdelenlerle çevrilmiş, kuşatılmış şehirlerde, beton duvarlar arasında hiçbir ilişki kalmadı. Komşu komşuyu tanımıyor.

Bütün bunları dikkate alarak hak kavramı çerçevesinde bize düşen; eş ve çocuklarımızın, anne-baba, komşu ve akrabalarımızın, işçimiz ya da işverenimizin haklarını gözetmektir. Yetimlerin, kimsesizlerin, ihtiyaç sahibi her bir yüreğin durumuna ilgisiz kalmayacağımızın kararlılığını pekiştirmektir.

Muhterem mü'minler!

Hak-bâtıl mücadelesi açısından düşünüldüğünde inananlar için “Hak”, gün gibi aşikârdır. Yüce Allah’ın beyan ettiği gibi,

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾

“*Hak geldi, bâtil yıkılıp gitti. Zaten bâtil yıkılmaya mahkûmdur.*” (İsrâ, 17/81) Hak din olan İslâm ile Hakk’ın keliması olan Kur’an’ın gelişi böyledir. Fakat bunun kabulü, her şeyden evvel bir iman ve tasdik işidir. Bilerek Hakk’ı kabul edenler kadar, bile bile inkâr edenler de her zaman olmuştur.

Hayatımızın her anında Hak’tan yana tavır almak, Hakk’ı savunmak ile sorumlu olduğumuzu hatırlattıktan sonra bu hususu şu hikmetli dua ile noktalayalım:

“Yâ Rabbi bize eşyayı olduğu gibi göster. Hakk’ı hak bilip Hakk’a uymayı, bâtili bâtil bilip bâtıldan kaçmayı nasip eyle.”